

Utlåtande Rotel V (Dnr KS 2021/444)

Handlingsplan för skadedjursbekämpning

Uppdrag från budget

Framställan från trafiknämnden

Kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Handlingsplan för skadedjursbekämpning godkänns enligt bilaga 2 till utlåtandet.
2. Fastighetsnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, trafiknämnden och samtliga stadsdelsnämnder ska inarbeta handlingsplan för skadedjursbekämpning i sin verksamhetsplanering.
3. Stockholm Stadshus AB uppmanas att ge berörda bolagsstyrelser i uppdrag att anta handlingsplan för skadedjursbekämpning enligt bilaga 2 till utlåtandet.
4. Trafiknämnden ska samordna handlingsplanens implementering.

Föredragande borgarrådet Daniel Helldén anför följande.

Ärendet

Många stockholmare upplever att problem med skadedjur har ökat. Problem med skadedjur har generellt sin grund i bristande avfallshantering, nedskräpning och matning av fåglar som alla bidrar till en god tillgång på föda. När detta kombineras med skyddade livsmiljöer och tillgång till boplatser kan skadedjurspopulationer växa mycket snabbt.

I trafiknämndens uppdrag ligger att ta fram en handlingsplan mot det som ofta kallas för skadedjur. I handlingsplanen behandlas därför endast problem som uppstår på grund av olika typer av gnagare som råttor, möss, sorkar samt

fåglar, vanligen duvor. Handlingsprogrammet omfattar inte problem från det som vanligen benämns ohyra eller de djur som kan bli föremål för skydds jakt.

Exempel på ohyra är mjölbagge, änger, myra, silverfisk, geting, fluga och kackerlacka. Exempel på djur som kan bli föremål för skydds jakt är rådjur, kanin, hare, grävling, bäver och gås.

Handlingsplanen har utarbetats i samarbete med de nämnder och bolag inom staden som är berörda. Trafiknämnden godkände i beslut den 11 mars 2021 framtaget förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning samt hemställde till kommunfullmäktige att godkänna förslaget till handlingsplan för skadedjur, samt besluta om i huvudsak följande:

- att central upphandling ska vara normalförfarande för inköpskategorin skadedjursbekämpning, med successiv start i samband med att nämndernas och bolagens befintliga avtal upphör att gälla.
- att kommunstyrelsen ges i uppdrag att genomföra upphandlingen, och
- att trafiknämnden utses till kategoriägare för stadens skadedjursbekämpning och har därmed, tillsammans med kommunstyrelsen genom servicenämnden, ansvar för avtalsförvaltning och samordning av insatser enligt denna handlingsplan.

Utifrån inkomna remissynpunkter ändras handlingsplanens rubrik och mål avseende central upphandling av skadedjursbekämpning till en gemensam upphandling utifrån deltagande organisationers behov med de nämnder och bolag som så önskar.

Ansvaret för skadedjursbekämpning faller enligt miljöbalken på mark- och fastighetsägaren. Staden har alltså ansvar för sin egen mark och sina egna byggnader, på samma sätt som varje enskild fastighetsägare har ansvar för att bekämpa skadedjur på sin mark och i sina byggnader.

Stadens skadedjursverksamhet är upphandlad enligt lagen om offentlig upphandling (LOU) sedan 2010. Dessförinnan hade trafiknämnden ansvar för all skadedjursbekämpning på stadens mark och verksamheten bedrevs då i egen regi. I samband med att verksamheten upphandlades 2010 har ansvaret, i olika skeden, fördelats på stadens fastighetsägande nämnder och bolag. I dagsläget har trafiknämnden ansvar för skadedjursbekämpning på all stadens mark som inte är tomtmark.

I dagsläget har de nämnder och bolag som omnämns i kommunfullmäktiges uppdrag; fastighetsnämnden, AB Familjebostäder, AB Svenska Bostäder, Stockholms Hamn AB, AB Stockholmskem, Stockholm Vatten och Avfall AB och trafiknämnden, egna avtal med entreprenörer för att bekämpa olika typer av skadedjur och ohyra beroende på upphandlande parts specifika behov. Stadsdelsnämnderna har ingen formell roll i skadedjursbekämpningen då tra-

fiknämnden har ansvar för skadedjursbekämpning på de delar av stadens mark som inte är tomtmark. Stadsdelsnämnderna har dock en betydelsefull roll i att lokalisera problem med, och vidarebefordra klagomål på, skadedjur till trafiknämnden.

Beredning

Ärendet har beretts av trafiknämnden och remitterats till stadsledningskontoret, fastighetsnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, Bromma stadsdelsnämnd, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd, Farsta stadsdelsnämnd, Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd, Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd, Kungsholmens stadsdelsnämnd, Norrmalms stadsdelsnämnd, Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd, Skarpnäcks stadsdelsnämnd, Skärholmens stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd, Östermalms stadsdelsnämnd, Stockholms Stadshus AB, Fastighetsägarna Stockholm och Region Stockholm.

Fastighetsägarna Stockholm har inte inkommit med svar.

Stadsledningskontoret är i huvudsak positivt till trafiknämndens förslag till handlingsplan. Stadsledningskontoret är positivt till att nämnder och bolag samverkar för att möta gemensamma utmaningar. Utöver detta vill stadsledningskontoret även framhålla handlingsplanens mål och åtgärder rörande innovation. Stadsledningskontoret anser att handlingsplanens rubrik och mål avseende central upphandling av skadedjursbekämpning bör strykas från handlingsplanen. Som trafiknämnden anger i ärendet finns även alternativet att genomföra upphandling gemensamt med de nämnder och bolag som så önskar. Stadsledningskontoret anser att trafiknämnden bör ta initiativ till, och samordna en gemensam upphandling utifrån deltagande organisationers behov.

Fastighetsnämnden är positiv till stadsgemensamma åtgärder mot skadedjur, fungerande renhållning, stärkt information och kommunikation. Det är viktigt med förebyggande åtgärder, samarbete och samordnade insatser områdesvis. Nämnden efterfrågar definierade mål med tydlig uppföljning. De finner även att en naturlig gränsdragning för ansvarsområdet kan vara att förlägga gränsytan till en byggnads yttre fasad.

Kyrkogårdsnämnden ser positivt på handlingsplanen och ambitionen att effektivisera stadens skadedjursarbete. Nämnden är positiv till central upphandling om den omfattar en bredare verksamhet än gnagare och fåglar.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden är positiv till handlingsplanen, och bedömer att den skulle kunna ge betydande effekter. Nämnden vill se förtydligande om hur avlopp och avloppssystem kan vara en del i skadedjursbekämpningen

samt att det är viktigt med slutna kärl på allmän plats, men att det inte behöver innebära kostsamma kärl.

Bromma stadsdelsnämnd välkomnar handlingsplanen. Nämnden vill att handlingsplanen ska följa målen om begränsad klimatpåverkan och giftfri miljö.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd tycker att det är bra att handlingsplanen förtydligar berörda aktörers ansvar. Effektivisering av tömning av sopkärl ser nämnden som ett viktigt steg, med tömningsfrekvenser och sopkärlstorlekar kopplat till besökstryck. Nämnden anser att Förpacknings- och tidsningsinsamlingen AB (FTI AB) borde omfattas av handlingsplanen. Kommunikation mot allmänheten, företag och fastighetsägare lyfter de som viktigt.

Färsta stadsdelsnämnd och *Skarpnäcks stadsdelsnämnd* är positiva till handlingsplanen och till förslaget att göra en central upphandling, för att stärka samordningen. Nämnderna är tveksam till sensorer i skräpkorgar, eftersom det kan öka transporter. Gällande kommunikation behövs mer information till fastighetsägare för att tydliggöra deras ansvar. Nämnderna saknar förslag för att komma till rätta med fåglar vid stadens badplatser och ser bekymmer i att ingen ansvarar för att minska populationen.

Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd ser positivt på att utveckla skadedjursbekämpningen. Kommunikation med medborgare för att minska nedskräpning är en viktig del. Stadsdelen vill se att kanadagäss omfattas av en central upphandling då dessa skapar stor olägenhet för medborgarna på gräsmattor och vid badplatser. Om stadsdelsnämnderna ska få ansvar för skadedjursbekämpning på parkmark behöver nämnden också kompenseras ekonomiskt.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd är positiv till remissförslaget, ser aktiviteterna som genomförbara och att ansvarsfördelningen är relevant. Stadsdelen kan bidra genom att förbättra renhållningen, uppföljningen av entreprenörer samt lyfta skadedjursbekämpning inom platssamverkan.

Kungsholmens stadsdelsnämnd, *Norrmalms stadsdelsnämnd* och *Östermalms stadsdelsnämnd* välkomnar framtagna handlingsplan, med rimliga åtgärder i linje med pågående arbete. Stadsdelsnämnderna menar att det är viktigt att öka kommunikationen med verksamheter som restauranger och caféer. Stadsdelsnämnderna är positiva till tillfälliga skadedjursprogram vid markarbeten och utökad dialog. Stadsdelsnämnderna får synpunkter om djur som inte nämns i handlingsplanen. Det finns behov av att stärka kommunikationen kring hur staden arbetar med viltvård och eventuell skydds jakt.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd välkomnar handlingsplanen och ser behov av att metoder för skadedjursbekämpning och samordning förbättras. Stadsdelsnämnden framhåller vikten av att problem med skadedjur regelbundet

stäms av i förvaltningsgemensamma möten för att tidigt fånga problemen. Renhållningsinsatser bör kombineras med informations- och kunskapshöjande insatser för att få goda resultat. Ett övergripande kommunikationsmaterial skulle underlätta.

Skärholmens stadsdelsnämnd ser att det finns stor utvecklingspotential i det långsiktiga arbetet med kommunikation, attitydförändring och ändrade vanor gällande allmänhetens hantering av skräp. Information om kopplingen mellan nedskräpning och skadedjur bedöms utgöra bra motivation. Den interna kommunikationen mellan stadsdelsförvaltningarna och trafikkontoret bör stärkas.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd är överlag positiv till handlingsplanen men önskar att nya sätt undersöks för att bekämpa råttor, då djuren ofta överlistar de vanliga insatserna. Klagomål har också inkommit kring måsar. Stadsdelsnämnden vill se att trafikkontoret stöttar förvaltningarna i arbetet med att få till bättre renhållning och bättre dialog med fastighetsägare inom stadsdelarna. Tydlig kommunikation på flera språk ses som en meningsfull insats av stadsdelsnämnden.

Södermalms stadsdelsnämnd anser att det är bra att en handlingsplan för skadedjursbekämpning tagits fram. Stadsdelsnämnden vill se att antalet inkomna anmälningar om skadedjur redovisas, en handledning av vilka markmaterial och typer av växtlighet som är lämpliga att använda samt att fågelmatning beaktas. Stadsdelen ser positivt på att vid markupplåtelse ställa krav på skadedjurssäker avfallshantering. Kommunikation kring problemen med skadedjur kopplat till nedskräpning är viktigt. Krav på utveckling och innovativa metoder eller funktionsupphandling får gärna tillämpas. Vid schaktning bör krav ställas proportionerligt till arbetets storlek.

Stockholms Stadshus AB ser positivt på att trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna får som mål att ha en väl fungerande renhållning på offentliga platser. Koncernledningen välkomnar att fler kanaler och avsändare sprider information kring skadedjur och nedskräpning. Innovativa metoder och utveckling vid upphandling är positivt och kan samordnas bättre inom staden, för att hitta mer effektiva bekämpningsmetoder. De fastighetsägande bolagen har lyft fram att handlingsplanen gärna fått omfatta ohyra också. De vill gärna upphandla samma entreprenör till dessa arbeten. Om beslut fattas om central upphandling är det viktigt med tydlig och preciserad samverkan för att få till ändamålsenlig skadedjursbekämpning för alla förvaltningar och bolag.

Region Stockholm ställer sig positiv till den handlingsplan för skadedjursbekämpning som trafikkontoret föreslagit och är positiv till samverkan dels inom men även utanför stadens ansvarsområde. Regionen kommer genom tra-

fikförvaltningen att medverka i sådan samverkan på det strategiska och det operativa planet.

Mina synpunkter

Jag vill se en ren, snygg och trygg stad, där stockholmarna kan och vill vistas i stadsrummet. Därför finns det i förslag till budget för 2022 avsatt 12 mkr för att genomföra en ambitionshöjning för ett rent, snyggt och tryggt Stockholm.

Idag är skadedjur ett problem som gör människor obekväma att röra sig fritt i staden och som orsakar stora problem för fastighetsägare och verksamheter. Problemen med skadedjur beror oftast på bristande avfallshantering och nedskräpning. För att åstadkomma en långsiktig förändring hjälper inte punktin-satser, utan människornas vilja att ta hand om sitt skräp behöver öka. Det är därför viktigt att de insatser som staden gör gällande renhållning kombineras med information och kommunikation till medborgare, verksamheter, företag och fastighetsägare. Det beteendeförändrande arbetet kring nedskräpning och avfallshantering är av stor vikt, så att stadens resurser kan användas mer effektivt.

För att kunna minska beståndet av skadedjur behövs också att staden nyttjar innovativa, digitala och klimatsmarta lösningar, samt drar nytta och lärdomar av hur andra storstäder i EU och världen hanterat skadedjursproblemet.

Flera nämnder och bolag ställer sig positiva till en central upphandling, medan andra anför andra relevanta synpunkter. Bostadsbolagens behov omfattar till exempel även ohyra och bekämpning i byggnaden, samt djur som kan bli föremål för skyddsjakt. Jag anser att trafiknämnden däremot bör ta initiativ till, och samordna en gemensam upphandling utifrån deltagande organisationers behov med de nämnder och bolag som så önskar. Jag önskar att samtliga nämnder och bolag överväger fördelarna med att delta i en gemensam upphandling mot skadedjur.

Samverkan mellan olika aktörer behöver stärkas i skadedjursbekämpningen. Även om stadsdelsnämnderna idag inte har något ansvar för skadedjursbekämpning har de mycket kunskap om de lokala förutsättningarna. Några av de aspekter som stadsdelsnämnderna lyft i remissen gäller vikten av kommunikation mot allmänhet, fastighetsägare samt företag såsom restauranger och caféer. Kommunikation som når fler målgrupper än idag är ett viktigt steg på vägen för att kunna minska nedskräpningen och förbättra avfallshanteringen. Soppkärl med som är väl förslutna och som har effektiv och besökstrycksstyrd tömning är också av relevans tillsammans med tillfälliga skadedjursprogram vid markarbeten.

Förslaget om att ta fram en handledning kring hur växtlighet kan planeras för att inte främja skadedjur visar att många delfrågor behöver hanteras för att kunna ta itu med skadedjur på ett bättre sätt. Samverkan är också av största vikt inom det geografiska området, då skadedjuren inte märker av organisatoriska gränser. Genom tydligare ansvarsfördelning, platssamverkan och dialog kan arbetet förbättras lokalt.

Jag är övertygad om att arbetet mot skadedjur i staden kan förbättras när alla hjälps åt. Genom god renhållning och stärkt kunskap kan problemen med skadedjur hanteras på ett bättre sätt. Denna handlingsplan är ett viktigt steg på vägen.

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Handlingsplan för skadedjursbekämpning
3. Handlingsplan för skadedjursbekämpning med spårade ändringar

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Handlingsplan för skadedjursbekämpning godkänns enligt bilaga 2, till utlåtandet.
2. Fastighetsnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskydds-nämnden, trafiknämnden och samtliga stadsdelsnämnder ska inarbeta handlingsplan för skadedjursbekämpning i sin verksamhetsplanering.
3. Stockholm stadshus AB uppmanas att ge berörda bolagsstyrelser i uppdrag att anta handlingsplan för skadedjursbekämpning enligt bilaga 2, till utlåtandet.
4. Trafiknämnden ska samordna handlingsplanens implementering.

Stockholm den 10 november 2021

På kommunstyrelsens vägnar:
ANNA KÖNIG JERLMYR

Daniel Helldén

Hans Altsjö

Remissammanställning

Ärendet

Många stockholmare upplever att problem med skadedjur har ökat. Problem med skadedjur har generellt sin grund i bristande avfallshantering, nedskräpning och matning av fåglar som alla bidrar till en god tillgång på föda. När detta kombineras med skyddade livsmiljöer och tillgång till boplatser kan skadedjurspopulationer växa mycket snabbt.

I trafikkontorets uppdrag ligger att ta fram en handlingsplan mot det som ofta kallas för skadedjur. I handlingsplanen behandlas därför endast problem som uppstår på grund av olika typer av gnagare som råttor, möss, sorkar samt fåglar, vanligen duvor. Handlingsprogrammet omfattar inte problem från det som vanligen benämns ohyra eller de djur som kan bli föremål för skydds jakt.

Exempel på ohyra är mjölbagge, änger, myra, silverfisk, geting, fluga och kackerlacka. Exempel på djur som kan bli föremål för skydds jakt är rådjur, kanin, hare, grävling, bäver och gås.

Trafiknämnden godkände i beslut den 11 mars 2021 framtaget förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning samt hemställde till kommunfullmäktige att godkänna förslaget till handlingsplan för skadedjur, samt besluta om i huvudsak följande:

- att central upphandling ska vara normalförfarande för inköpskategorin skadedjursbekämpning, med successiv start i samband med att nämndernas och bolagens befintliga avtal upphör att gälla.
- att kommunstyrelsen ges i uppdrag att genomföra upphandlingen, och
- att trafiknämnden utses till kategoriägare för stadens skadedjursbekämpning och har därmed, tillsammans med kommunstyrelsen genom servicenämnden, ansvar för avtalsförvaltning och samordning av insatser enligt denna handlingsplan.

Handlingsplanen har utarbetats i samarbete med de nämnder och bolag inom staden som är berörda.

Ansvar för skadedjursbekämpning faller enligt miljöbalken på mark- och fastighetsägaren. Staden har alltså ansvar för sin egen mark och sina egna byggnader, på samma sätt som varje enskild fastighetsägare har ansvar för att bekämpa skadedjur på sin mark och i sina byggnader.

Stadens skadedjursverksamhet är upphandlad enligt lagen om offentlig upphandling (LOU) sedan 2010. Dessförinnan hade trafiknämnden ansvar för all skadedjursbekämpning på stadens mark och verksamheten bedrevs då i

egen regi. I samband med att verksamheten upphandlades 2010 har ansvaret, i olika skeden, fördelats på stadens fastighetsägande nämnder och bolag. I dagsläget har trafiknämnden ansvar för skadedjursbekämpning på all stadens mark som inte är tomtmark.

I dagsläget har de nämnder och bolag som omnämns i kommunfullmäktiges uppdrag; fastighetsnämnden, AB Familjebostäder, AB Svenska Bostäder, Stockholms Hamn AB, AB Stockholmshem, Stockholm Vatten och Avfall AB och trafiknämnden, egna avtal med entreprenörer för att bekämpa olika typer av skadedjur och ohyra beroende på upphandlande parts specifika behov. Stadsdelsnämnderna har ingen formell roll i skadedjursbekämpningen då trafiknämnden har ansvar för skadedjursbekämpning på de delar av stadens mark som inte är tomtmark. Stadsdelsnämnderna har dock en betydelsefull roll i att lokalisera problem med, och vidarebefordra klagomål på, skadedjur till trafiknämnden.

Trafiknämnden

Trafiknämnden beslutade vid sitt sammanträde den 11 mars 2021 följande.

1. Trafiknämnden godkänner föreliggande tjänsteutlåtande och bifogad handlingsplan som svar på uppdraget från kommunfullmäktige.
2. Trafiknämnden hemställer till kommunfullmäktige att besluta att central upphandling ska vara normalförfarande för inköpskategorin skadedjursbekämpning.
3. Trafiknämnden föreslår att, efter kommunfullmäktiges beslut i frågan, beslutet gäller med successiv start i samband med att nämndernas och bolagens befintliga avtal upphör att gälla.
4. Trafiknämnden föreslår att kommunstyrelsen ges i uppdrag att genomföra upphandlingen.
5. Trafiknämnden föreslår att trafiknämnden utses till kategoriägare för stadens skadedjursbekämpning och har därmed, tillsammans med kommunstyrelsen genom servicenämnden, ansvar för avtalsförvaltning och samordning av insatser enligt denna handlingsplan.
6. Trafiknämnden hemställer till kommunfullmäktige att godkänna förslaget till handlingsplan för skadedjursbekämpning samt att besluta om de förslag som trafiknämnden lagt fram i detta ärende.

Särskilt uttalande gjordes av Rikard Warlenius m.fl. (V) och Jan Valeskog m.fl. (S), *bilaga 1*.

Trafikkontorets tjänsteutlåtande daterat den 7 december 2020 har i huvudsak följande lydelse.

Många stockholmare upplever att problem med skadedjur har ökat. Problem med skadedjur har generellt sin grund i bristande avfallshantering, nedskräpning och fågelmatning som alla bidrar till god tillgång på föda. När detta kombineras med skyddade livsmiljöer (t.ex. marktäckande vegetation, väderskydd och andra typer av skydd) och tillgång till boplatser kan skadedjurs-populationer växa mycket snabbt.

Kommunfullmäktige har därför givit trafikkontoret i uppdrag att;
”ta fram en nämndövergripande handlingsplan för att samordna, upprätthålla och innovativt utveckla stadens arbete med skadedjursbekämpning. Arbetet sker i samarbete med fastighetsnämnden, stadsdelsnämnderna, Svenska bostäder, Familjebostäder, Stockholmshem, Stockholms hamn och Stockholm vatten och avfall.”

Med bakgrund i kontorets dialog, analys och ställningstaganden föreslås en handlingsplan för skadedjursbekämpning med följande rubriker:

Utvecklad avfallshantering på offentlig plats

Mål: Trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna har en väl fungerande renhållning i det offentliga rummet.

Kommunikation kring skadedjur

Mål: Stadens kommunikation kring skadedjur leder till förändrat beteende hos boende, verksamma och besökare i staden.

Innovativa metoder

Mål: Staden ställer krav på utveckling och innovativa metoder vid upphandlingar av skadedjursentreprenader.

Central upphandling av skadedjursbekämpning

Mål: Kommunfullmäktige beslutar att central upphandling ska vara normalförfarande för inköpskategorin skadedjursbekämpning för samtliga berörda förvaltningar och bolag.

Dialog och befintlig ansvarsfördelning

Stadens skadedjursverksamhet är upphandlad enligt lagen om offentlig upphandling (LOU) sedan 2010. Dessförinnan hade trafikkontoret ansvar för all skadedjursbekämpning på stadens mark och verksamheten bedrevs då i egen regi. I samband med att verksamheten upphandlades 2010 har ansvaret, i olika skeden, fördelats på stadens fastighetsägande förvaltningar och bolag. I dagsläget har trafikkontoret ansvar för skadedjursbekämpning på all stadens mark som inte är tomtmark.

I dagsläget har de nämnder och bolag som omnämns i kommunfullmäktiges uppdrag; fastighetsnämnden, Familjebostäder, Svenska bostäder, Stockholms hamnar, Stockholmshem, Stockholm vatten och avfall och trafikkontoret, egna avtal med entreprenörer för att bekämpa olika typer av skadedjur och ohyra beroende på upphandlande parts specifika behov. Stadsdelsnämnderna har ingen formell roll i skadedjursbekämpningen då trafikkontoret har ansvar för skadedjursbekämpning på de delar av sta-

dens mark som inte är tomtmark. Stadsdelsförvaltningarna har dock en betydelsefull roll i att lokalisera problem med, och vidarebefordra klagomål på, skadedjur till trafikkontoret.

Samordning av avtal för skadedjursbekämpning förekommer inte mellan de upphandlande enheterna vad gäller t.ex. utformning av avtalen. De olika avtalen omfattar olika typer av skadedjur och metoder beroende på upphandlande parts behov och förutsättningar. Vid kontakter med aktuella förvaltningar och bolag har det framkommit att behov och förutsättningar har sin grund i respektive verksamhet, som har en mycket stor spännvidd. Detta gör att vissa förvaltningar och bolag har framfört att det kan finnas risk för att deras specifika förutsättningar och krav inte tillgodoses. Under förutsättning att beslut fattas om central upphandling kommer därför stor vikt läggas på samverkan för att erhålla en leverans av skadedjursbekämpning som är ändamålsenlig för alla ingående bolag och förvaltningar. Till detta bör tilläggas att i princip samtliga aktörer efterfrågar mer samordning av skadedjursarbetet.

Trafikkontoret har, förutom de aktörer som omnämns i uppdraget från kommunfullmäktige, också samverkat med övriga fastighetsägande förvaltningar inom staden. Kontoret har efterfrågat lägesbilder, förslag och idéer som kan utveckla och effektivisera skadedjursbekämpningen

Analys och konsekvenser

Kontoret har haft kontakter med sakägarna inom staden och andra sakkunniga för att diskutera skadedjursbekämpning. Med utgångspunkt i dialogen konstaterar kontoret att samordning och gränsdragning mellan olika sakägare och fastigheter är återkommande frågor som också anses utgöra hinder för en effektiv skadedjursbekämpning.

Det faktum att skadedjuren, av naturliga skäl, inte påverkas av fastighetsgränser är värt att påpeka i sammanhanget. Många fastighetsägare vittnar om att bekämpning inom den egna fastigheten ger liten eller ingen effekt då skadedjuren snabbt söker nya boplatser på angränsande fastighet. En effektiv skadedjursbekämpning behöver därför ske områdesvis utan hänsyn till fastighetsgränser.

Utökad *samordning* mellan berörda parter kan till viss del effektivisera arbetet och klargöra ansvarsområden. Detta bygger dock på att de inblandade parterna är beredda att fullt ut samordna sina insatser, vilket erfarenhetsmässigt inte alltid är fallet. Med hänvisning till ambitionen att göra skadedjursarbetet effektivare och möjliggöra snabba insatser föreslår kontoret i föreliggande tjänsteutlåtande att kommunfullmäktige utser trafikkontoret som ägare av upphandlingskategorin skadedjur och ger kommunstyrelsen i uppdrag att genomföra upphandling av skadedjursbekämpning.

Ekonomi

Trafikkontoret beskriver i handlingsplanen för skadedjursbekämpning ett antal åtgärder som kommer genomföras under förutsättning att erforderlig finansiering går att lösa.

Flera av åtgärderna innebär ökade kostnader för trafikkontoret om de genomförs. Kontoret har uppskattat de årligen tillkommande kostnaderna till ca. 3,0 mnkr per år. Till detta ska läggas kostnader för arbetet med en central upphandling. Dessa medel är

inte inrymda i kontorets budget idag, vilket innebär att åtgärderna med befintlig budgetram inte kommer att kunna genomföras inom en snar framtid.

Kontoret har för avsikt att återkomma till behovet av finansiering av de föreslagna åtgärderna i kommande budgetunderlag där en tydligare redogörelse lämnas kring behovet av medelsförstärkning. Kontoret kommer även att se över möjligheterna att söka central finansiering för genomförandet av vissa investeringsåtgärder.

Trafikkontoret har i dagsläget svårt att överblicka de ekonomiska aspekterna av en eventuell central upphandling av kategorin skadedjursbekämpning med hänvisning till att tidigare erfarenheter och jämförelseobjekt saknas. Kontoret har även här för avsikt att återkomma under förutsättning att kommunfullmäktige beslutar i enlighet med kontorets förslag.

Det är dock värt att påminna om det faktum att centrala upphandlingar generellt genererar stora volymer och därtill hörande stordriftsfördelar. Detta kan i sin tur leda till resurseffektivitet och lägre kostnader. Mot detta kan ställas stadens höjda ambitionsnivå inom området vilket kan leda till kostnadsökningar. Ett centralt avtal inom skadedjursbekämpning ger förutsättningar att skapa enhetliga processer och arbetssätt vilket kan leda till resurseffektiva arbetssätt och bekämpningsinsatser med låga kostnader som följd.

Under förutsättning att kommunfullmäktige fattar beslut om central upphandling har trafikkontoret för avsikt att återkomma med förslag på finansiering och uppskattning av stadens framtida kostnader för kategorin skadedjursbekämpning.

Trafikkontorets synpunkter

För att tydliggöra de resonemang och ställningstaganden som har lett fram till förslagen i handlingsplanen, väljer kontoret att göra följande kommentarer:

Utvecklad avfallshantering på offentlig plats

Mål: Trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna har en väl fungerande renhållning i det offentliga rummet.

Trafikkontorets kommentar: Kontoret ställer i samband med nya upphandlingar av driftentreprenader krav på effektivare arbetssätt och nya metoder och utrustning. Kontoret arbetar också med att utveckla uppföljning av entreprenadavtalen för att säkerställa rätt leverans och utreder de juridiska aspekterna av olika typer av krav i samband med markupplåtelse. I samband med framtagande av ”handlingsplan mot nedskräpning på land och i vatten”, kommer kontoret i ett pilotprojekt att undersöka innovativ teknik och innovativa metoder i avfallsarbetet.

Kommunikation kring skadedjur

Mål: Stadens kommunikation kring skadedjur leder till förändrat beteende hos boende, verksamma och besökare i staden.

Trafikkontorets kommentar: Trafikkontoret genomför i dagsläget ett visst mått av extern kommunikation. En utökning av insatserna är önskvärt för att tydliggöra samband mellan beteende och konsekvenser. Ett utökat kommunikationsarbete kräver dock finansiering vilket inte är möjligt inom befintlig budgetram. Av övriga aktörer bedriver bostadsbolagen ett kommunikationsarbete gentemot sina hyresgäster. Trafikkontoret gör bedömningen att övriga aktörer inte kommunicerar kring frågan.

Innovativa metoder

Mål: Staden ställer krav på utveckling och innovativa metoder vid upphandlingar av skadedjursentreprenader.

Trafikkontorets kommentar: Kontorets entreprenörsdialoger visar att det finns ny teknologi och nya arbetssätt som kan ge positiva resultat. Detta är dock inte provat i större utsträckning inom staden och effekten av ny teknik och nya arbetssätt är oklar. Under förutsättning av erforderlig finansiering avser kontoret att genomföra ett pilotprojekt med syfte att utvärdera ny teknik och nya metoder.

Central upphandling av skadedjursbekämpning

Mål: Kommunfullmäktige beslutar att central upphandling ska vara normalförfarande för inköpskategorin skadedjursbekämpning för samtliga berörda förvaltningar och bolag.

Trafikkontorets kommentar: Trafikkontoret föreslår en central upphandling. Ett alternativ skulle kunna vara en *gemensam upphandling*, vilket innebär att övriga förvaltningar och bolag själva väljer om de vill delta. Med hänvisning till kontorets dialog görs bedömningen att endast ett fåtal förvaltningar skulle delta eftersom den är frivillig och befintliga avtal har olika löptider vilket försvårar samordning. Detta resulterar i att ett "helhetsgrepp" kring skadedjursbekämpningen inte kan åstadkommas.

En *central upphandling* möjliggör ett "helhetsgrepp" med effektiva arbetssätt och snabba samordnade insatser. Central upphandling förutsätter att kommunfullmäktige har beslutat att det är normalförfarande för den aktuella inköpskategorin för stadens bolag och förvaltningar. Kommunfullmäktige ger också i uppdrag till kommunstyrelsen att genomföra upphandlingen och utser samtidigt trafikkontoret som kategoriägare för inköpsområdet. I beslut och upphandling behöver det också tydliggöras att beslutet gäller med successiv start då nämnders och bolags befintliga avtal upphör att gälla.

När en kategori har etablerats utser kategoriägaren ordförandeposten i kategorirådet och en kategoriledare. Kategoriägaren ansvarar också för att bemanna ett tvärfunktionellt och kommunkoncernövergripande kategoriråd och kategoriteam och att kategorirådet uppfyller sin funktion som beslutsfattande och vägledande forum åt kategoriteamet. Kategoriägaren och kategorirådet ansvarar också för att implementeringen av teamets kategoristrategier kan genomföras med tillgängliga resurser.

Med hänvisning till ovanstående bedömer kontoret att skadedjursarbetet kan utvecklas om ansvaret för stadens skadedjursbekämpning organiseras enligt förslaget ovan. Trafikkontoret, som föreslås utses till kategoriansvarig, kan då disponera resurser till de områden som för tillfället har störst behov utan att behöva ta hänsyn till andra gränser än mot enskilda fastighetsägare. Insatserna kan också göras snabbt då samordning med andra aktörer, än eventuella enskilda fastighetsägare, inte är aktuell.

Vidare bör ansvaret avgränsas till skadedjur på stadens *mark*, alltså inte *inne i* byggnader eller anläggningar. En naturlig gränsdragning för ansvarsområdet kan vara att förlägga gränsytan till en byggnads yttre fasad och grundmur, alltså i huslivet. Ansvaret för skadedjur och ohyra *inne i* byggnader föreslås även fortsättningsvis ligga hos respektive fastighetsägare.

Mot bakgrund av ovanstående föreslår trafikkontoret att trafiknämnden godkänner föreliggande tjänsteutlåtande och bifogad handlingsplan som svar på uppdraget från kommunfullmäktige.

Beredning

Ärendet har initierats av trafiknämnden och remitterats till stadsledningskontoret, fastighetsnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, Bromma stadsdelsnämnd, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd, Farsta stadsdelsnämnd, Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd, Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd, Kungsholmens stadsdelsnämnd, Norrmalms stadsdelsnämnd, Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd, Skarpnäcks stadsdelsnämnd, Skärholmens stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd, Östermalms stadsdelsnämnd, Stockholms Stadshus AB, Fastighetsägarna Stockholm, och Region Stockholm.

Fastighetsägarna Stockholm har inte inkommit med svar.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 21 september 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsledningskontoret är i huvudsak positiv till trafiknämndens förslag till handlingsplan. Stadsledningskontoret är positiv till att nämnder och bolag samverkar för att möta gemensamma utmaningar. Utöver detta vill stadsledningskontoret även framhålla handlingsplanens mål och åtgärder rörande innovation.

Av trafiknämndens ärende framgår att en del av de nämnder och bolag som deltagit i dialogen ställer sig positiva till att delta i en central upphandling, medan andra är positiva under förutsättning att denna omfattar en bredare verksamhet än gnagare och fåglar. Stadsledningskontoret vill därtill lyfta, att i remissvar från berörda bolag, så ställer sig flera av dem (AB Familjebostäder, AB Stockholmshem, AB Svenska bostäder samt Micasa Fastigheter i Stockholm AB) tveksamma till centralupphandling. Detta bl.a. då bostadsbolagens behov omfattar även ohyra och bekämpning i byggnaden, samt djur som kan bli föremål för skydds jakt. Om berörda bolag i stor utsträckning väljer att inte delta i en central upphandling så blir deltagande nämnder och bolag i upphandlingen få. Stadsledningskontoret har identifierat inköpsutgifter för de i ärendet nämnda leverantörerna till endast cirka 18 mnkr för kommunkoncernen för helår 2020, vilket torde omfatta såväl skadedjursbekämpning som ohyra. Detta då de i ärendet nämnda leverantörernas verksamhet omfattar både det som i ärendet benämns som skadedjur samt det som i ärendet benämns som ohyra. Då handlingsplanen och central-

upphandlingen som föreslås i dagsläget endast omfattar skadedjur, så finns risken att bland annat effektivitetsvinsterna uteblir.

Stadsledningskontoret anser av dessa skäl att en centralupphandling inom området, i nuläget och inom utpekat område (enbart skadedjur), inte är att förorda. Som trafiknämnden anger i ärendet finns även alternativet att genomföra upphandling gemensamt med de nämnder och bolag som så önskar. Även med en gemensam upphandling kan en effektiv avtalsförvaltning uppnås, genom samverkan och möjligheten att uppdra åt serviceförvaltningen att genomföra upphandling och förvalta avtalen. Stadsledningskontoret anser att trafiknämnden bör ta initiativ till, och samordna en gemensam upphandling utifrån deltagande organisationers behov.

Etablering av inköpskategorier genomförs utifrån en process där stadsdirektörens inköpsråd föreslår att kommunstyrelsen hemställer om att kommunfullmäktige beslutar om etablering av kategorier samt kategoriägande organisation. Därvid anser stadsledningskontoret att förslaget om etablering av skadedjursbekämpning som inköpskategori bör beredas av stadsdirektörens inköpsråd innan beslut fattas.

Stadsledningskontoret anser att handlingsplanens rubrik och mål avseende central upphandling av skadedjursbekämpning bör strykas från handlingsplanen.

Som en konsekvens av ovanstående föreslår stadsledningskontoret att kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar att handlingsplanen godkänns, med föreslagna förändringar, i enlighet med bilaga 1 till stadsledningskontorets tjänsteutlåtande samt att trafiknämnden ska samordna handlingsplanen och dess implementering.

Därutöver anser stadsledningskontoret att eventuella behov av finansiering av tillkommande kostnader föreslås hanteras i sedvanlig ordning inom den årliga budgetprocessen.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 22 juni 2021 följande.

Fastighetsnämnden godkänner och överlämnar kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Särskilt uttalande gjordes av Elise Karlsson (V), *bilaga 1*.

Fastighetskontorets tjänsteutlåtande daterat den 19 april 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Kontoret är positiv till stadsgemensamma åtgärder mot skadedjur. Väl fungerade renhållning i stadsrummet kombinerad med information och kommunikation till medborgare, besökare, fastighetsägare och hyresgäster kommer att öka medvetenheten om problematiken.

Kontoret håller med om att det är viktigt med förebyggande åtgärder i känsliga miljöer. I vissa områden behövs serviceavtal och schemalagd tillsyn. Det kan gälla både för verksamheter i lokalen och byggnaden som sådan. Det är också viktigt med samarbete och samordnade insatser i problemområden och under vissa tidsperioder under året. En effektiv och genomarbetad skadedjursbekämpning sker då av alla berörda parter områdesvis. Med detta följer kommunikation och information till medborgare, besökare, fastighetsägare och hyresgäster.

Då ambitionerna när det gäller skadedjursbekämpning är höga, är det viktigt att målen är definierade, verktygen tydliga och uppföljningen kontinuerlig, med inspektioner och vitesbelopp om inte leveransnivån uppfylls.

I handlingsplanen föreslås att ansvaret avgränsas till skadedjur på stadens mark, alltså inte inne i byggnader eller anläggningar. En naturlig gränsdragning för ansvarsområdet kan vara att förlägga gränsytan till en byggnads yttre fasad och grundmur, i huslivet. Ansvaret för skadedjur och ohyra inne i byggnader föreslås även fortsättningsvis ligga på respektive fastighetsägare.

Kyrkogårdsnämnden

Kyrkogårdsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 27 maj 2021 följande.

Nämnden beslutar att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Kyrkogårdsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 20 april 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Kyrkogårdsförvaltningen ser positivt på handlingsplanen och ambitionen att göra stadens skadedjursarbete effektivare och möjliggöra snabba insatser.

Kyrkogårdsförvaltningen ansvarar för ett antal gravplatser och minneslundar med tillhörande kapell och andra byggnader. Förvaltningen bedömer att problemen med skadedjur i form av gnagare och duvor är av mindre omfattning men att problem med övriga typer av skadedjur och ohyra i hus och byggnader kan förekomma. Skadedjursbekämpningen är i dagsläget av ringa omfattning.

Förvaltningen ställer sig positiv till att medverka i en eventuell framtida central upphandling under förutsättning att den omfattar en bredare verksamhet än gnagare och fåglar. En central upphandling möjliggör ett "helhetsgrepp" med effektiva arbetsätt och snabba samordnade insatser.

Förvaltningen föreslår att kyrkogårdsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 24 augusti 2021 följande.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden tillstyrker trafiknämndens förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning med de synpunkter och förslag som anges i miljöförvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Urban Emson (SD), *bilaga 1*.

Miljöförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 15 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöförvaltningen är positiv till trafiknämndens förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning i Stockholms stad, och bedömer att den skulle kunna ge betydande effekter på både antalet skadedjur och synligheten/exponeringen av dem och således bidra till en reducerad problematik.

Miljöförvaltningen föreslår att följande punkter tillförs planen.

- Hur avlopp och avloppssystem kan vara en del i skadedjursbekämpningen, främst avseende råttor. Råttor kan ta sig in i fastigheter via avloppet, och därför är det viktigt att stadens bolag och förvaltningar beaktar detta samt för en dialog med enskilda fastighetsägare om hur det kan förebyggas/undvikas. Exempel på åtgärder som kan vidtas är att försäkra sig om att avloppsledningar och brunnar på tomten är helt täta, ta bort ”blindledningar” dvs. avloppsledningar som inte har någon funktion och installation av anpassade fällor och rättstopp i avloppsledningar. Detta kan till viss del behandlas under åtgärdsförslaget med rubriken *Innovativa metoder*, där det talas om ”smarta fällor”. Det är inte helt tydligt i förslaget om det nu nämnda redan är avsett att hanteras i avsnittet om innovativa metoder.

- Under åtgärdsrubriken, *Utvecklad avfallshantering på offentlig plats*: Minimera antalet soptunnor vars innehåll det är lätt att komma åt och tömma ut på marken, och ersätt dem med slutna kärl. Det behöver inte alltid röra sig om kostsamma kärl, som t.ex. Bigbellys, utan på vissa platser räcker det med att de är slutna.

Miljöförvaltningen föreslår att miljö- och hälsoskyddsnämnden tillstyrker trafiknämndens förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning.

Bromma stadsdelsnämnd

Bromma stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen avseende förslag till Handlingsplan för skadedjursbekämpning.

Bromma stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 juli 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Bromma stadsdelsförvaltning har ingenting att anföra och välkomnar handlingsplanen. Som medskick kan man nämna att handlingsplanen för skadedjursbekämpning ska följa Sveriges miljömål som *Begränsad klimatpåverkan* och *Gifrfri miljö*.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 2 augusti 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen tycker att det är bra att handlingsplanen förtydligar berörda aktörers ansvar i skadedjursbekämpningen. Förvaltningens upplever viss ökad oro från invånare kopplat till framförallt råttor i den offentliga miljön, men kan inte se någon faktisk ökning av skadedjur inom stadsdelsområdet. Detta stämmer överens med de tendenser som lyfts fram i handlingsplanen.

Delen i handlingsplanen om att effektivisera tömningen av sopkärl ser förvaltningen som ett viktigt steg i arbetet med att minska förekomsten av skräp och avfall i det offentliga rummet. Förvaltningen anser att infrastrukturen för sophantering ska ha tömningsfrekvenser och sopkärlsstorlekar som på bästa möjliga sätt förhåller sig till mer eller mindre varierande besöksstryck i parker och grönområden.

Förvaltningen anser vidare att Förpacknings- och Tidningsinsamlingen AB (FTI) på något sätt borde omfattas av handlingsplanen, eftersom de ansvarar för stadens återvinningsstationer, där bristfällig tömning eller renhållning kan leda till miljöer där framförallt råttor trivs.

Fortsättningsvis anser förvaltningen att den kommunikativa delen av handlingsplanen är viktig. Staden ansvarar för att det ska finnas bra möjligheter att slänga skräp men invånare behöver samtidigt ta sitt gemensamma ansvar om nedskräpning av det offentliga rummet ska minska. En del i detta kan vara att sprida information om hur avfall i det offentliga rummet bidrar till ökad förekomst av skadedjur, även om det finns många andra anledningar till varför det är viktigt att skräp slängs i papperskorgar eller soptunnor.

Det är också viktigt att kommunicera kopplingen mellan avfallshantering och förekomsten av skadedjur med företag och olika privata fastighetsägare inom staden, för att säkerställa att de bidrar till minskad förekomst av skadedjur.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Farsta stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen av förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning.

Farsta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till förslaget till handlingsplan och till förslaget att göra en central upphandling av skadedjursbekämpning med trafiknämnden som kategoriägare. Det är uppenbart att skadedjursbekämpningen måste samordnas på ett betydligt mer effektivt sätt än som sker idag. Det gäller inte bara stadens nämnder och styrelser, även privata aktörer måste involveras i arbetet. Områdesvis samordning mellan berörda kommunala instanser och privata fastighetsägare kan göra insatserna mot skadedjuren mer effektiv.

Sammantaget är förslaget till handlingsplan och aktiviteter för skadedjursbekämpning bra men förvaltningen har kommentarer till två av aktiviteterna. Under rubriken *Utvecklad avfallshantering på offentlig plats* föreslås sensorer i skräpkorgar som signalerar att korgen är full för att effektivisera tömning. Vi ställer oss tveksamma till att det verkligen leder till minskad nedskräpning och färre transporter. Skräp kommer att placeras bredvid behållarna oavsett om behållaren har sensorer eller är en traditionell skräpkorg. Snarare är risken att transporterna ökar om bilarna ska köra kors och tvärs så fort en skräpkorg signalerar istället för att köra en bestämd rutt inom ett område.

Under rubriken Kommunikation kring skadedjur och nedskräpning kan vi konstatera att förvaltningen får klagomål och frågor om skadedjur, särskilt råttor, från främst bostadsrättsföreningar. Det är tydligt att mer riktad information behövs till fastighetsägare för att tydliggöra vem som har ansvaret för bekämpningen av skadedjur.

Förvaltningen saknar förslag på åtgärder för att komma till rätta med problemet med stora mängder fåglar vid stadens badplatser. När fåglar beskrivs som skadedjur i förslaget nämns duvor och måsar. Stadsdelsområden med badplatser har varje sommar stora problem med gäss och änder som förorenar stränder och bryggor. Vi får in många klagomål om detta från badens besökare. Nyligen räknades till sjuttio gäss vid en av badplatserna i Farsta. Enligt beskrivning i förslaget är gäss föremål för skyddsjakt och ingår därmed inte i handlingsplanen. I dagsläget är det ingen som ansvarar för att minska populationen av dessa skadedjur vilket är ett bekymmer som är i stort behov av att åtgärdas.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd

Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Hägersten Älvsjö stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämnar det till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Hägersten-Älvsjö stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 3 augusti 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Handlingsplanen för skadedjursbekämpning tar upp flera sätt att utveckla skadedjursbekämpningen på inom staden, vilket stadsdelsförvaltningen ser positivt på. Kommunikation med medborgarna i syfte att minska nedskräpningen är en mycket viktig del, främst gällande råttor och fåglar i parker. Även arbetet med att hitta nya innovativa metoder för skadedjursbekämpning är något stadsdelsförvaltningen ser mycket positivt på. Exempelvis behövs nya sätt att hindra råttor och fåglar från att dra ut skräp och matrester från papperskorgar.

För Hägersten Älvsjö stadsdelsförvaltning finns bekymret med skadedjur inom samtliga verksamheter. Främst gäller det råttor i fastigheter och på parkmark, men även andra djur påverkar och skadar verksamheterna. Bäver har exempelvis stor påverkan på stadsdelsnämndens vattennära naturmark och bäverskadade träd kan medföra skada för medborgarna om de faller över parkvägar. Kanadagäss skapar stor olägenhet för medborgarna på gräsmattor och vid badplatser och behöver omfattas av en central upphandling.

Stadsdelsförvaltningen ser en risk i att en central upphandling kan bidra till att svaret för skadedjursbekämpningen på parkmark glider över till stadsdelsnämnden. Om detta sker behöver förvaltningen ekonomisk kompensation för arbetet.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen från kommunstyrelsen.

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 2 juli 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till remissförslaget som är en väl genomarbetad beskrivning av nuläget samt åtgärdsbehov. I den föreslagna handlingsplanen finns en uppställning av förslag till mål, aktiviteter samt ansvarsfördelning. Förvaltningen anser att de föreslagna aktiviteterna absolut är genomförbara och att ansvarsfördelningen är relevant samt att handlingsplanen i övrigt är helt i linje med stadens berörda styrdokument.

Stadsdelsnämnden har ingen formell roll i skadedjursbekämpningen men kan bidra i detta arbete genom en förbättrad renhållning av stadsdelsområdet. Stadsdelsnämnden ansvarar för renhållning av stadsdelsområdets park- och naturområden samt för utplacering och tömning av skräpkorgar inom parkmark. Enligt nuvarande entreprenadavtal ska ”funktionen av skräpkorgen upprätthållas”, med det menas att skräpkorgarna aldrig får bli fyllda.

Avtalsformuleringen har medfört en avsevärd förbättring mot tidigare avtal som då innebar ett bestämt antal tömningar per vecka beroende på områdets beskaffenhet. En intensivare uppföljning av upphandlad renhållningsentreprenör bör också bidra till en bättre renhållning av stadsdelsområdets park- och naturområden. Utvalda park- och naturområden utrustas också successivt med kärl för källsortering med syfte att öka materialåtervinningen och därmed också minska nedskräpningen och i förlängningen bidra till ett minskat antal skadedjur.

Förvaltningen kan också inom ramen för platssamverkan med enskilda fastighetsägare och näringsidkare verka för en ändamålsenlig skadedjursbekämpning. Förvaltningen föreslår därför en kontinuerlig kommunikation med berörda aktörer för att gemensamt lokalisera problem med dålig renhållning samt eventuell gestaltning av stadsmiljön som behöver åtgärdas med syfte att bidra till en minskad förekomst av skadedjur.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Kungsholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 9 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen välkomnar framtagen handlingsplan för skadedjursbekämpning. Enligt förvaltningen är de aktiviteter som berör stadsdelsförvaltningarna rimliga och ligger linje med förvaltningens arbete med parker och grönområden.

Förvaltningen arbetar med handlingsplanens mål om en väl fungerande renhållning, till exempel genom att löpande byta ut gamla skräpkorgar till förbättrade modeller samt med att se över placeringen av skräpkorgarna så att de står där behovet är som störst. Sedan flera år tillbaka har förvaltningen smarta skräpkorgar som komprimerar skräpet och signalerar när en korg är full. Förvaltningen anser att denna modell av skräpkorgar leder till minskad nedskräpning och minskad mängd skadedjur, bland annat genom att dessa skräpkorgar inte blir fulla lika fort samt att de har tätslutande lock där skadedjur inte kommer in. Dessutom har förvaltningen sett att detta system ger en effektiviserad tömning med färre transporter för tömning. I parkskötseln kan även val av växter i rabatter och liknande påverka förekomsten av skadedjur. I vissa fall har skadedjursproblematik kunnat stävjas genom att göra om rabatter och välja växter som råttor inte tycker om.

Förvaltningen arbetar, i linje med handlingsplanen, med att kommunicera hur betenden hos boende och besökare kan bidra till att minska nedskräpning på offentlig plats. Förvaltningen samverkar med trafikkontoret i dessa frågor och tar del av kommunikationsmaterial som trafikkontoret tar fram. Förvaltningen ser att aktuell handlingsplanen kan bli ett stöd i förvaltningens kommunikation med allmänheten när det kommer frågor och synpunkter på hur staden arbetar med att bekämpa skadedjur.

Förvaltningen vill lyfta att det är angeläget att kommunicera vikten av god renhållning inte bara med fastighetsägare och invånare, utan även med verksamheter som till exempel restauranger och caféer. Återvinningsstationer och soprum är platser som ofta används av denna typ av verksamheter och som har stor effekt på mängden skräp och skadedjur.

Vidare är förvaltningen positiv till förslaget om att ställa krav på tillfälliga skadedjursprogram i samband med arbeten i mark. Förvaltningen ser till exempel att skadedjur ofta kommer upp i marknivå i samband med parkupprustningar. Vid större investeringsprojekt ser förvaltningen att det kan ske ett utvecklat samarbete med trafikkontoret så att de i god tid får information om att förvaltningen planerar markarbeten och att eventuella extra insatser i skadedjursbekämpning kan planeras. Överlag välkomnar

förvaltningen en utvecklad dialog med trafikkontoret avseende till exempel vilka platser som är särskilt drabbade och vilka metoder som används.

Avslutningsvis vill förvaltningen lyfta att vi regelbundet får synpunkter om till exempel bävvar, kaniner, gäss och fiskmåsar. Synpunkterna handlar om att dessa djur skadar växtlighet eller egendom, men det kommer också synpunkter på att dessa djur är trevliga inslag i stadsmiljön och bör värnas. Detta är djur som inte innefattas av aktuell handlingsplan och här ser förvaltningen att det finns ett behov av att kunna kommunicera hur staden arbetar med viltvård och eventuell skydds jakt, ett arbete som skulle kunna tydliggöras i en separat handlingsplan.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Norrmalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Norrmalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 maj 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen välkomnar framtagna handlingsplan för skadedjursbekämpning. Enligt förvaltningen är de aktiviteter som berör stadsdelsförvaltningarna rimliga och ligger linje med förvaltningens arbete med parker och grönområden.

Förvaltningen arbetar med handlingsplanens mål om en väl fungerande renhållning, till exempel genom att löpande byta ut gamla skräpkorgar till förbättrade modeller samt med att se över placeringen av skräpkorgarna så att de står där behovet är som störst. Sedan flera år tillbaka har förvaltningen smarta skräpkorgar som komprimerar skräpet och signalerar när en korg är full. Förvaltningen anser att denna modell av skräpkorgar leder till minskad nedskräpning och minskad mängd skadedjur, bland annat genom att dessa skräpkorgar inte blir fulla lika fort samt att de har tätslutande lock där skadedjur inte kommer in. Dessutom har förvaltningen sett att detta system ger en effektiviserad tömning med färre transporter för tömning. I parkskötseln kan även val av växter i rabatter och liknande påverka förekomsten av skadedjur. I vissa fall har skadedjursproblematik kunnat stävjas genom att göra om rabatter och välja växter som råttor inte tycker om.

Förvaltningen arbetar, i linje med handlingsplanen, med att kommunicera hur betenden hos boende och besökare kan bidra till att minska nedskräpning på offentlig plats. Förvaltningen samverkar med trafikkontoret i dessa frågor och tar del av kommunikationsmaterial som trafikkontoret tar fram. Förvaltningen ser att aktuell handlingsplanen kan bli ett stöd i förvaltningens kommunikation med allmänheten när det kommer frågor och synpunkter på hur staden arbetar med att bekämpa skadedjur.

Förvaltningen vill lyfta att det är angeläget att kommunicera vikten av god renhållning inte bara med fastighetsägare och invånare, utan även med verksamheter som till exempel restauranger och caféer. Återvinningsstationer och soprum är platser som ofta

används av denna typ av verksamheter och som har stor effekt på mängden skräp och skadedjur.

Vidare är förvaltningen positiv till förslaget om att ställa krav på tillfälliga skadedjursprogram i samband med arbeten i mark. Förvaltningen ser till exempel att skadedjur ofta kommer upp i marknivå i samband med parkupprustningar. Vid större investeringsprojekt ser förvaltningen att det kan ske ett utvecklat samarbete med trafikkontoret så att de i god tid får information om att förvaltningen planerar markarbeten och att eventuella extra insatser i skadedjursbekämpning kan planeras. Överlag välkomnar förvaltningen en utvecklad dialog med trafikkontoret avseende till exempel vilka platser som är särskilt drabbade och vilka metoder som används.

Avslutningsvis vill förvaltningen lyfta att vi regelbundet får synpunkter om till exempel bävrar, kaniner, gäss och fiskmåsar. Synpunkterna handlar om att dessa djur skadar växtlighet eller egendom, men det kommer också synpunkter på att dessa djur är trevliga inslag i stadsmiljön och bör värnas. Detta är djur som inte innefattas av aktuell handlingsplan och här ser förvaltningen att det finns ett behov av att kunna kommunicera hur staden arbetar med viltvård och eventuell skydds jakt, ett arbete som skulle kunna tydliggöras i en separat handlingsplan.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 21 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen välkomnar handlingsplanen för skadedjursbekämpning och ser behov av att såväl metoder för skadedjursbekämpning som samordning inom staden förbättras. Förekomsten av skadedjur i stadsmiljöer påverkar upplevelsen av platsen och är nära sammankopplat med renhållningsåtgärder och upplevelsen av trivsel och trygghet i stort. Valfungerande renhållning i stadsrummet i kombination med information och kommunikation till invånare, besökare, fastighetsägare och hyresgäster bedöms kunna öka medvetenheten om problematiken med skadedjur.

Som anges i handlingsplanen har stadsdelsförvaltningarna inget direkt ansvar i hanteringen av skadedjur men berörs indirekt genom frågor kopplade till renhållning. Dessutom har förvaltningen den platsspecifika kunskapen genom närvaro i stadsdelsområdet. Förvaltningen framhåller vikten av att problematiken kring skadedjur regelbundet stäms av på förvaltningsgemensamma områdes- eller projektmöten för att tidigt fånga upp problem.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd har antagit en lokal miljö- och klimathandlingsplan för perioden 2020-2023. En av de prioriterade aktiviteterna i miljöhandlingsplanen är att arbeta mot minskad nedskräpning. I samarbete med Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning genomförs projektet *Tillsammans för ett rent Järva* som bland annat syftar till att öka invånarnas kunskap om nedskräpning och leda till minskad nedskräpning med minskade kostnader för renhållning och ökad nöjdhet som följd. Förvaltningen

ser ett värde i att renhållningsinsatser kombineras med informations- och kunskapshöjande insatser till stadsdelsområdets fastighetsägare, invånare, besökare och verksamma och tror att det kan ha goda resultat avseende minskad förekomst av skadedjur och ökad trivsel i stadsmiljöerna. Det vore önskvärt om ett övergripande kommunikationsmaterial fanns tillgängligt som berörda förvaltningar och bolag i staden kunde nyttja. Detta för att bättre nå ut med ett gemensamt budskap.

Förvaltningen bedriver sedan 2020 ett pilotprojekt med sensorer i papperskorgar för att mäta fyllnadsgraden. Sensorer installerades våren 2021. Ambitionen är att på sikt effektivisera placering och tömning av papperskorgar. Projektet syftar till att minska onödiga CO2-utsläpp till följd av minskade transporter och därmed bidra till att uppfylla flera etappmål inom stadens miljöprogram. Förvaltningen bistår gärna med den erfarenhet som pilotprojektet hittills resulterat i.

I övrigt har förvaltningen inga synpunkter på handlingsplanen.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 2 september 2021 följande.

Stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen av förslag till handlingsplan för skadedjursbekämpning.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 13 augusti 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till förslaget till handlingsplan och till förslaget att göra en central upphandling av skadedjursbekämpning med trafiknämnden som kategoriägare. Det är uppenbart att skadedjursbekämpningen måste samordnas på ett betydligt mer effektivt sätt än som sker idag. Det gäller inte bara stadens nämnder och styrelser, även privata aktörer måste involveras i arbetet. Områdesvis samordning mellan berörda kommunala instanser och privata fastighetsägare kan göra insatserna mot skadedjuren mer effektiv.

Sammantaget är förslaget till handlingsplan och aktiviteter för skadedjursbekämpning bra men förvaltningen är tveksam till om sensorer i skräpkorgar som signalerar att korgen är full för att effektivisera tömning verkligen leder till minskad nedskräpning och färre transporter. Skräp kommer att placeras bredvid behållarna oavsett om behållaren har sensorer eller är en traditionell skräpkorg. Snarare är risken att transporterna ökar om bilarna ska köra kors och tvärs så fort en skräpkorg signalerar istället för att köra en bestämd rutt inom ett område.

Kommunikation kring skadedjur och nedskräpning behöver stärkas då förvaltningen får klagomål och frågor om skadedjur, särskilt råttor, från främst bostadsrättsföreningar. Det är tydligt att mer riktad information behövs till fastighetsägare för att tydliggöra vem som har ansvaret för bekämpningen av skadedjur.

Förvaltningen saknar förslag på åtgärder för att komma till rätta med problemet med stora mängder fåglar vid stadens badplatser. När fåglar beskrivs som skadedjur i

förslaget nämns duvor och måsar. Stadsdelsområden med badplatser har varje sommar stora problem med gäss och änder som förorenar stränder och bryggor.

Vi får in många klagomål om detta från badens besökare. Enligt beskrivning i förslaget är gäss föremål för skyddsjakt och ingår därmed inte i handlingsplanen. I dagsläget är det ingen som ansvarar för att minska populationen av dessa skadedjur vilket är ett bekymmer som är i stort behov av att åtgärdas.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Stadsdelsnämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande och lämnar det som svar på remissen.

Skärholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 18 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Gällande förekomsten av avfall i parker och naturmiljöer ser förvaltningen en generell ökning av nedskräpningen vilket har lett till en ökad prioritering av frågan under de senaste åren. För snabb städning/hantering av avfall har frekvensen, tidpunkter för och omfattningen av städningen utökats och justerats när belastningen är hög. Inkomna anmälningar gällande nedskräpning prioriteras och hanteras snabbt.

Förvaltningen ser dock att det finns stor utvecklingspotential i det långsiktiga arbetet med såväl kommunikation, attitydförändring och ändrade vanor gällande allmänhetens hantering av både mindre skräp som är avsett för skräpkorgar, liksom hushållssopor. Information om kopplingen mellan nedskräpning och skadedjur bedöms kunna utgöra en bra motivation för att minska nedskräpning och felhantering av skräp samt för ökad rapportering av förekomsten av skadedjur.

Förvaltningen instämmer med trafikkontoret att stadsdelsförvaltningar har lokal kännedom som kan underlätta arbetet med skadedjurbekämpning. Förvaltningens egen rapportering gällande skadedjur sker nu via Tyck till appen. Intern kommunikation kring dessa rutiner kan med fördel stärkas med syfte att öka rapporteringen och komplettera kontorets bild av skadedjurproblematiken i hela staden.

Jämställhetsanalys

Hantering av hushållssopor samt återvinning utgör en del av det obetalda hemarbetet som generellt oftare tas omhand av kvinnliga medlemmar i ett hushåll. En tydlig effekt av uppkomsten av skadedjur är att platserna upplevs vanskötta och därför otrygga. Andra effekter kan vara hälsorisker eller skada på egendom. Förvaltningen bedömer att arbetet med skadedjurbekämpning utgör en viktig del i att skapa tryggare hälsosammare miljöer som främjar vistelse för olika grupper på lika villkor.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Förvaltningens yttrande godkänns som svar på remissen.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 3 juli 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen är överlag positiv till förslaget till handlingsplanen men önskar att trafikkontoret undersöker nya sätt att bekämpa främst råttor, då djuren ofta lär sig att överlista de vanliga insatserna.

Förvaltningen vill även lyfta att flertalet klagomål inkommit avseende måspopulationen i framförallt centrumnära miljöer.

Förvaltningen anser även att det vore önskvärt att Trafikkontoret, i samband med önskemål om ökad renhållning, även stöttar förvaltningarna i deras arbete att få till bättre renhållning och att få en bättre dialog med fastighetsägare inom stadsdelarna.

Avslutningsvis ser stadsdelsförvaltningen gärna att tydlig kommunikation, helst på flera språk, används som en möjlig meningsfull insats. Även kommunikation riktad till barn och ungdomar kan medföra en bra spridning av information till den vuxna delen av invånarna.

Södermalms stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Stadsdelsnämnden överlämnar stadsdelsförvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 10 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Allmänna synpunkter på förslaget till handlingsplan

Nedan lämnar stadsdelsförvaltningen allmänna synpunkter på förslaget.

Förvaltningen anser att det är bra att en handlingsplan för skadedjursbekämpning tagits fram med syftet att utveckla stadens skadedjursbekämpning. Förvaltningen får ofta in synpunkter och klagomål från boende i stadsdelsområdet att det finns skadedjur, framförallt råttor, i stadsdelsrådets parker.

För att få en övergripande bild över utvecklingen av antalet inkomna anmälningar de senaste åren om skadedjur i staden önskar förvaltningen att detta redovisas i handlingsplanen. Förvaltningen är medveten om att det ökade antalet anmälningar inte be-

höver betyda att antalet skadedjur ökar men anser ändå att det är av värde att få ta del av statistiken. Liknande problematik finns kring anmälningar om exempelvis nedskräpning men dessa utgör trots det ett viktigt underlag för verksamhetsplaneringen.

I förslaget anges att utformningen av stadsrummet bidrar till att öka skadedjursproblematiken, bland annat genom anläggande av marktäckande vegetation. Förvaltningen vill i detta sammanhang påpeka att en rationell och effektiv parkskötsel är beroende av marktäckande vegetation för att undvika uppslag av ogräs. Förutom att det är en estetisk fråga är det också en fråga som rör anläggningarnas långsiktiga hållbarhet då avsaknaden av växlighet bland annat kan leda till markerosion. Därutöver kan förvaltningen nämna att det finns andra typer av ytor i stadsdelsområdets parker, utan marktäckande vegetation, som har problem med skadedjur, exempelvis busk- och rosplanteringar. Förvaltningen efterlyser med anledning av beskrivningen ovan en handledning som visar vilka markmaterial och typer av växlighet som är lämpliga att använda för att inte bidra till att öka antalet skadedjur.

Förvaltningen efterlyser att handlingsplanen tar upp problematiken kring fågelmatning på allmän plats. Förvaltningen får in många klagomål på att bröd och annan mat läggs ut i parkerna vilket enligt förvaltningen gynnar skadedjuren. Fram till vintersäsongen 2019/2020 hade stadsdelsförvaltningen ett antal fågelbord utplacerade runt omkring i stadsdelsområdets parker där medborgarna kunnat lägga ut fågelmat. På flera platser där fågelborden placerades ut noterade förvaltningen att antalet råttor ökade från år till år. Förutom råttproblematiken medförde fågelborden även risk för smittspridning av salmonella. Smittan kan leda till död av småfåglar samt att smittan kan föras vidare till katter och hundar som fångar fåglarna. Mot bakgrund av ovanstående anser förvaltningen att även frågan kring matning av fåglar bör tas med i handlingsplanen.

Synpunkter på handlingsplanen

Nedan lämnar förvaltningen synpunkter på själva handlingsplanen.

Utvecklad avfallshantering på offentlig plats

Beträffande förslaget att utveckla avfallshantering på offentlig plats kan förvaltningen nämna att förvaltningens nuvarande parkdriftsavtal innehåller så kallad funktionskrav vad gäller renhållning i parkerna. Det innebär exempelvis att städning av parkytor ska utföras med sådan frekvens att ytan är ren och fri från främmande föremål. Vidare ska tömning av skräpkorgar ske fortlöpande så att ingen sanitär olägenhet uppstår eller att trivselvärdet försämras. Ett annat krav som anges i avtalet är att skräpkorgen aldrig får bli fylld till mer än 80 %.

För att erhålla renare parker har förvaltningen även under de senaste åren ersatt befintliga skräpkorgar med kapacitetsstarka självkomprimerande solcellsdrivna skräpkorgar. Förutom att skräpkorgarna rymmer stora skräpmängder är de också säkra mot råttor då de inte har möjlighet att komma in i behållarna. Förvaltningen kommer att fortsätta arbetet med att byta ut papperskorgar till mer säkra modeller för att förhindra att råttor eller fåglar kan komma åt skräpet som ligger i skräpkorgen.

Förvaltningen ser positiv på förslaget att trafikkontoret ska undersöka möjligheten att i samband med markupplåtelse ställa krav på verksamhetsutövaren att ombesörja skadedjurssäker avfallshantering. I stadsdelsområdets parker ges många markupplåtel-

ser för olika aktiviteter, bland annat säsongskiosker, foodtrucks och olika evenemang. Om krav ställs på skadedjurssäker avfallshantering bör det enligt förvaltningen kunna bidra till att minska antalet skadedjur i parkerna.

Kommunikation kring skadedjur och nedskräpning

Förvaltningen anser att det är viktigt att staden kommunicera kring problemen med skadedjur kopplat till nedskräpning. Attityds- och beteendeförändringar är av stor betydelse för att erhålla minskad nedskräpning vilket, förutom minskade skadedjursproblem, också kan bidra till ökad allmänna trivseln i offentlig miljö.

Innovativa metoder

Förvaltningen ställer sig positiv till förslaget att staden ställer krav på utveckling och innovativa metoder i samband med upphandlingar av skadedjursentreprenader, detta för att uppnå en effektivare skadedjursbekämpning. Förvaltningen ser även positivt på att funktionsbaserad upphandling tillämpas vid upphandling av skadedjursbekämpning.

I förslaget föreslås att staden i samband med schakter på stadens mark ska ställa krav på tillfälliga skadedjursprogram. Förvaltningen anser att förslaget är bra, men vill påpeka att kravet bör ställas i relation till hur stort och omfattande arbetet är. Förvaltningen genomför många mindre anläggningsarbeten där schaktillstånd söks, exempelvis vid trädplanteringar och vid utbyte av lekutrustning på lekplatserna. Om krav på tillfälliga skadedjursprogram ställs i dessa fall skulle det enligt förvaltningen innebära orimligt stora administrativa insatser och ökade kostnader.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar detta tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 26 augusti 2021 följande.

Östermalms stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämnar det till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 9 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen välkomnar framtagna handlingsplaner för skadedjursbekämpning. Enligt förvaltningen är de aktiviteter som berör stadsdelsförvaltningarna rimliga och ligger linje med förvaltningens arbete med parker och grönområden.

Förvaltningen arbetar med handlingsplanens mål om en väl fungerande renhållning, till exempel genom att löpande byta ut gamla skräpkorgar till förbättrade modeller samt med att se över placeringen av skräpkorgarna så att de står där behovet är som störst. Sedan flera år tillbaka har förvaltningen smarta skräpkorgar som komprimerar skräpet och signalerar när en korg är full. Förvaltningen anser att denna modell av skräpkorgar leder till minskad nedskräpning och minskad mängd skadedjur, bland annat genom att dessa skräpkorgar inte blir fulla lika fort samt att de har tätslutande lock där skadedjur inte kommer in. Dessutom har förvaltningen sett att detta system

ger en effektiviserad tömning med färre transporter för tömning. I parkskötseln kan även val av växter i rabatter och liknande påverka förekomsten av skadedjur. I vissa fall har skadedjursproblematik kunnat stävjas genom att göra om rabatter och välja växter som råttor inte tycker om.

Förvaltningen arbetar, i linje med handlingsplanen, med att kommunicera hur beteenden hos boende och besökare kan bidra till att minska nedskräpning på offentlig plats. Förvaltningen samverkar med trafikkontoret i dessa frågor och tar del av kommunikationsmaterial som trafikkontoret tar fram. Förvaltningen ser att aktuell handlingsplanen kan bli ett stöd i förvaltningens kommunikation med allmänheten när det kommer frågor och synpunkter på hur staden arbetar med att bekämpa skadedjur.

Förvaltningen vill lyfta att det är angeläget att kommunicera vikten av god renhållning inte bara med fastighetsägare och invånare, utan även med verksamheter som till exempel restauranger och caféer. Återvinningsstationer och soprum är platser som ofta används av denna typ av verksamheter och som har stor effekt på mängden skräp och skadedjur.

Vidare är förvaltningen positiv till förslaget om att ställa krav på tillfälliga skadedjursprogram i samband med arbeten i mark. Förvaltningen ser till exempel att skadedjur ofta kommer upp i marknivå i samband med parkupprustningar. Vid större investeringsprojekt ser förvaltningen att det kan ske ett utvecklat samarbete med trafikkontoret så att de i god tid får information om att förvaltningen planerar markarbeten och att eventuella extra insatser i skadedjursbekämpning kan planeras. Överlag välkomnar förvaltningen en utvecklad dialog med trafikkontoret avseende till exempel vilka platser som är särskilt drabbade och vilka metoder som används.

Avslutningsvis vill förvaltningen lyfta att vi regelbundet får synpunkter om till exempel bävrar, kaniner, gäss och fiskmåsar. Synpunkterna handlar om att dessa djur skadar växtlighet eller egendom, men det kommer också synpunkter på att dessa djur är trevliga inslag i stadsmiljön och bör värnas. Detta är djur som inte innefattas av aktuell handlingsplan och här ser förvaltningen att det finns ett behov av att kunna kommunicera hur staden arbetar med viltvård och eventuell skydds jakt, ett arbete som skulle kunna tydliggöras i en separat handlingsplan

Stockholms Stadshus AB

Stockholms Stadshus AB:s yttrande daterat den 3 september 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Utvecklad avfallshantering på offentlig plats

Koncernledningen ser positivt på att Trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna får som mål att ha en väl fungerande renhållning på offentliga platser. En effektivare renhållning och hantering av avfall innebär minskad tillgång på föda och färre gömställen för skadedjur.

Kommunikation kring skadedjur

Fler av bolagen arbetar idag aktivt med kommunikation till sina hyresgäster kring skadedjur, beteenden och konsekvenser. Däremot välkomnar koncernledningen fler kanaler och avsändare för att sprida information kring både skadedjur och nedskräpning.

Innovativa metoder

Att centralt bedriva utveckling och ställa krav på innovativa metoder vid upphandlingar av skadedjursentreprenader är positivt och detta upplevs som att det bättre kan samordnas inom staden. Bolagen välkomnar eventuella möjligheter till gemensam omvärldsanalys och ökade interna samarbeten kring dessa frågor. Detta borde leda till att staden som helhet identifierar bekämpningsmetoder som både är mer kostnadseffektiva och effektiva ur bekämpningsaspekt.

Central upphandling av skadedjursbekämpning

Koncernens fastighetsägande bolag har i egenskap av fastighetsägare skyldighet att agera mot olägenheter från alla typer av skadedjur, även ohyra och i förekommande fall de djur som kan bli föremål för skydds jakt. Koncernledningen ser i likhet med flera av bolagen att handlingsplanen därav med fördel hade omfattat även ohyra. Bostadsbolagen framhåller vikten av leverantören är en och samma för båda dessa kategorier då det underlättar både avtalsuppföljningen, såväl som samordning av åtgärder och kommunikation kring de boende.

SISAB menar att avtalsvård och avtalsuppföljning av deras avtal med leverantörer av betongstationer för råttbekämpning är tidskrävande och att en central upphandling och organisation som hanterar avtalsrelaterade frågor därav skulle vara fördelaktigt.

Under förutsättning att beslut fattas om central upphandling vill koncernledningen lyfta betydelsen av en tydlig och preciserad samverkan för att uppnå en leverans av skadedjursbekämpning som är ändamålsenlig för alla berörda bolag och förvaltningar.

Underremiss

AB Familjebostäders yttrande daterat den 15 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Gemensam upphandling

I trafikkontorets uppdrag ligger att ta fram en handlingsplan mot det som ofta kallas *för skadedjur*. Förslaget till handlingsplan omfattar dock enbart problem på grund av gnagare, som råttor, möss och sorkar, och fåglar, vanligen duvor. Handlingsplanen omfattar *inte* problem från det som vanligen benämns *ohyra* eller från djur som kan bli föremål för *skydds jakt*. Exempel på ohyra är mjölbagge, vägglus, änger, myra, silverfisk, geting, fluga, kackerlacka. Exempel på djur som kan bli föremål för skydds jakt är rådjur, kanin, hare, grävling, bäver, gås.

Staden har tidigare gjort en gemensam upphandling för stadens bolag och förvaltningar. Då behoven ser väldigt olika ut är det svårt att hitta en leverantör som tillgodoser allas våra behov. Detta framgick tidigt i avtalsperioden och resulterade tyvärr i stort missnöje och frustration bland både hyresgäster och personal över uteblivna resultat. Bolaget saknar en utvärdering av tidigare upphandling och avtal ur affärsmässighets- och kundnöjdhetssperspektiv.

Som fastighetsägare och hyresvärd har bolaget en särskild skyldighet att agera både mot skadedjur i handlingsplanens mening och mot ohyra i fastigheterna. En väl fungerande skadedjursbekämpning är av mycket stor betydelse för bolaget och för hyresgästernas boendesituation. Med uteblivna resultat riskerar bolaget en negativ påverkan i form av missnöjda hyresgäster och krav på hyresnedsättning eller annan ersättning från drabbade hyresgäster enligt Jordabalken 12 kap. Leverantören bör vara en och samma för alla kategorier av skadedjursbekämpning då det underlättar avtalsuppföljning, samordning av åtgärder och kommunikation kring dessa problem med leverantör, internt inom bolaget och direkt drabbade individer.

Familjebostäder, Stockholmshem, Svenska Bostäder och Micasa har regelbundet erfarenhetsutbyten i olika frågeställningar. När det gäller bekämpning av skadedjur och ohyra ligger Stockholmshem i framkant och vi har i stor utsträckning byggt våra upphandlingar på Stockholmshems erfarenheter. Familjebostäder genomförde våren 2020 en egen upphandling som resulterade i ett avtal med Anticimex med avtalstid från 2020-06-01 till som längst 2026-05-31. Märkbara förbättringar har konstaterats sedan avtalet trädde ikraft.

Råttor, fåglar och skräp känner inga gränser, vilket innebär att i områden där det är problem med skräp så ökar råttförekomsten men även problem med stora mängder fåglar. Därför har Familjebostäder både i vissa markskötselavtal och i skadedjurssaneringsavtalet infört klausuler rörande krav på samverkan med andra aktörer för att komma tillrätta med problem.

Med detta sagt anser Familjebostäder att intentionen i handlingsplanen kan uppfyllas utan en gemensam upphandling som omfattar även bostadsbolagen.

Utvecklad avfallshantering på offentlig plats

Familjebostäder välkomnar att trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna får som mål att ha en väl fungerande renhållning i det offentliga rummet. Som tidigare nämnts känner skräp inga gränser. En ambitiös markrenhållning hos en enskild aktör ger liten effekt på tillgången till mat för råttor och fåglar om inte alla aktörer inom stadsdelen har samma ambitionsnivå.

Kommunikation kring skadedjur

Familjebostäder samverkar regelbundet med stadens kommunikationsenhet. Bolaget ser det som positivt ju fler kanaler och avsändare som finns avseende samma budskap när det gäller både skadedjur och nedskräpning. Detta ger större genomslag för budskapet hos olika målgrupper.

Innovativa metoder

Familjebostäder välkomnar utveckling och innovativa metoder för olika typer av entreprenader. Det är dock viktigt att dessa resulterar i förbättrade synbara resultat och ett effektivt nyttjande av resurser.

Micasa Fastigheter i Stockholm AB:s yttrande daterat den 11 augusti 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Utvecklad avfallshantering på offentlig plats

Micasa Fastigheter ser positivt på att trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna får som mål att ha en väl fungerande renhållning i det offentliga rummet. En effektivare barmarksrenhållning och avfallshantering på offentlig plats kan leda till minskad tillgång på föda och färre gömställen för skadedjur.

Kommunikation kring skadedjur

Micasa Fastigheter arbetar aktivt med kommunikation till sina hyresgäster kring skadedjur och beteenden, till exempel matning av duvor, och hur vi tillsammans kan motverka problemen om de uppmärksammas i tid. Bolaget ser det som positivt ju fler kanaler och avsändare som finns avseende samma budskap när det gäller både skadedjur och nedskräpning.

Innovativa metoder

Micasa Fastigheter välkomnar utveckling och innovativa metoder vid upphandlingar av skadedjursentreprenader. Bolaget har också lång och god erfarenhet av utveckling av rutiner och metodik tillsammans med upphandlad leverantör, mycket på grund av den eskalerande problematiken med vägglöss.

Central upphandling av skadedjursbekämpning

Micasa Fastigheter har i egenskap av fastighetsägare skyldighet att agera mot olägenheter från alla typer av skadedjur och ohyra och i förekommande fall de djur som kan bli föremål för skydds jakt.

Bolagets erfarenhet är att leverantören bör vara en och samma för samtliga typer av skadedjur då det underlättar avtalsuppföljningen, samordning av åtgärder, anpassning av rutiner för Micasas målgrupper och kommunikation med berörda. Bolaget har i dagsläget Anticimex som leverantör för skadedjursbekämpning.

Bostadsbolagen har regelbundet erfarenhetsutbyten i olika frågeställningar. När det gäller bekämpning av skadedjur och ohyra ligger Stockholmshem i framkant och Micasa Fastigheter har valt att göra den senaste upphandlingen av skadedjursleverantör gemensamt med Stockholmshem.

Skolfastigheter i Stockholm AB:s yttrande daterat den 28 juni 2021 har i huvudsak följande lydelse.

SISAB välkomnar handlingsplanen för skadedjursbekämpning och deltar gärna framöver i forum för att diskutera eller utbyta erfarenheter inom området. SISAB äger och förvaltar skolor, förskolor och gymnasieskolor inom Stockholms stad och har cirka 600 fastigheter.

Bolaget påverkas av skadedjur och arbetar aktivt med skadedjursbekämpning där största utmaning på bolagets fastigheter är råttor. Det är även en utmaning att råttbekämpa på skolgårdar/förskolegårdar då SISAB inte vill ha betongstationer med gift i närheten av barn och unga.

Bolaget upplever att det finns inget effektivt sätt att bekämpa råttor i stadsmiljö sedan det införts förbud att använda ”pulver” i råtthål mm. Just nu så kan leverantör inte erbjuda någon mer bekämpningsmetod än betongstationer. Betongstationerna är dessutom inget som ingår i skadedjursavtalet så detta för SISAB betala extra för.

För SISAB innebär det att bolaget har cirka 250 st 1-årsavtal gällande betongstationer som står ute på bolagets fastigheter. Avtalsvård och avtalsuppföljning av dessa avtal är tidskrävande. Betongstationerna är inte särskilt effektiva och det är ibland svårt att placera dem så att de står på ”rätt” ställe.

Många gånger är grundproblemet med råttorna utanför SISAB:s fastigheter. Det kan exempelvis röra sig om ett närliggande bostadshus med tillhörande soprum där mycket sopor slängs på marken eller butiker med bristfällig sophantering och kommunala källstortningsstationer. SISAB välkomnar ett förebyggande arbete mellan bolagen och SDF i denna fråga. Just nu skadedjursbekämpar var och en. Det blir inte särskilt effektivt utan man flyttar bara problemet till sin granne.

Som SISAB lyft i tidigare dialoger kring handlingsplanen så råder det monopol i skadedjursbranschen vilket innebär att SISAB inte ser att det i nuläget erbjuds några effektiva rättsaneringsmetoder på marknaden. Handlingsutrymmet som beställare är därmed litet och SISAB behöver se över en annan avtalsmodell för rättsanering framöver.

Stockholms Hamn ABs yttrande daterat den 1 september 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms Hamnar anser att handlingsplanens förslag på konkreta åtgärder är bra. Ytterligare insatser behöver göras för att förbättra avfallshanteringen på offentlig plats, utveckla kommunikationen och testa innovativa metoder för skadedjursbekämpning. Även inom Stockholms Hamnars verksamhet finns behov av att arbeta med förbättrande insatser inom dessa områden.

Det största förbättringsbehovet angående skadedjursbekämpningen är enligt Stockholms Hamnar, att de fastighetsägare och aktörer som är aktuella inom ett område behöver samordna skadedjursinsatser och avfallshantering för att minska problemen. En tydligare samordning och gränsdragning mellan olika sak- och fastighetsägare är nödvändig. Stockholms Hamnar anser att det är angeläget att i det fortsatta arbetet precisera hur denna ökade samordning ska se ut.

Om en central upphandling av skadedjursbekämpning är möjlig kan det vara en del i en bättre samordning av insatser, men samtidigt vill Stockholms Hamnar framhålla att det sannolikt även behöver genomföras unika insatser beroende på verksamhet. Stockholms Hamnar kan se en viss risk för att specifika förutsättningar inte kan tillgodoses lika bra via en central upphandling.

AB Stockholmshems yttrande daterat den 16 augusti 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Bolaget ser huvudsakligen positivt på inriktningen i handlingsplanen, men har synpunkter på förslaget om central upphandling.

Mål: Kommunfullmäktige beslutar att central upphandling ska vara normalförfarande för inköpskategorin skadedjursbekämpning för samtliga berörda förvaltningar och bolag. I trafikkontorets uppdrag ligger att ta fram en handlingsplan mot det som ofta kallas för *skadedjur*. Handlingsplanen behandlar därför endast problem som uppstår på grund av olika typer av gnagare som råttor, möss och sorkar, och fåglar, vanligen duvor. Handlingsprogrammet omfattar inte problem från det som vanligen benämns *ohyra* eller de djur som kan bli föremål för *skydds jakt*. Exempel på ohyra är mjölbagge, änger, myra, silverfisk, geting, fluga, kackerlacka. Exempel på djur som kan bli föremål för skydds jakt är rådjur, kanin, hare, grävling, bäver, gås.

Bolagets ansvar som fastighetsägare omfattar fastigheten som helhet och innefattar hela ovanstående stycket. Som fastighetsägare har vi en skyldighet att agera både mot skadedjur och mot ohyra och ser stor nytta av att leverantören är en och samma för båda dessa kategorier då det underlättar både avtalsuppföljningen, såväl som samordning av åtgärd och kommunikation kring detta inom och utom byggnaden.

Staden har tidigare gjort en gemensam upphandling för stadens bolag och förvaltningar men då behoven ser väldigt olika ut är det väldigt svårt att hitta en leverantör som tillgodoser alla våra behov.

Bolaget har regelbundna erfarenhetsutbyten i olika frågeställningar med Familjebostäder, Micasa och Svenska Bostäder. När det gäller frågor om bekämpning av skadedjur och ohyra så ligger bolaget sedan länge i framkant och bidrar mycket aktivt till erfarenhetsutbytet i staden.

AB Svenska Bostäders yttrande daterat den 16 augusti 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Svenska Bostäder är positivt inställda till att stadens skadedjursbekämpning samordnas centralt men delar inte uppfattningen om att vi med en gemensam upphandling når önskat resultat.

I trafikkontorets uppdrag ligger att ta fram en handlingsplan mot det som ofta kallas för skadedjur. Förslaget till handlingsplan omfattar dock enbart problem på grund av gnagare, som råttor, möss och sorkar, och fåglar, vanligen duvor. Handlingsplanen omfattar inte problem från det som vanligen benämns ohyra eller från djur som kan bli föremål för skydds jakt. Exempel på ohyra är mjölbagge, vägglus, änger, myra, silverfisk, geting, fluga, kackerlacka. Exempel på djur som kan bli föremål för skydds jakt är rådjur, kanin, hare, grävling, bäver, gås.

Som fastighetsägare och hyresvärd har bolaget en särskild skyldighet att agera mot alla typer av skadedjur oavsett om de befinner sig i eller utanför fastigheten. I Svenska Bostäders strävan att vårda våra fastigheter och tänka på våra hyresgäster välbefinnande är det av stor vikt att skadedjursbekämpningen är väl fungerande. Bolaget vill

undvika att våra hyresgäster påverkas negativt vid hanteringen av skadedjur, något som kan leda till missnöje och att hyresgästen ställer krav på hyresnedsättning.

Staden har tidigare gjort en gemensam upphandling för stadens bolag och förvaltningar. Då behoven ser väldigt olika ut är det svårt att hitta en aktör som tillgodoser alla våra behov.

Det är Svenska Bostäders uppfattning att avsikten med handlingsplanen kan uppfyllas utan en gemensam upphandling som omfattar även bostadsbolagen. Bolaget anser att aktören för skadedjursbekämpning bör vara en och samma för alla kategorier då det underlättar avtalsuppföljning, samordning av åtgärder och kommunikation kring dessa problem med leverantör, internt inom bolaget och direkt drabbade individer.

Svenska Bostäder välkomnar att trafikkontoret och stadsdelsförvaltningarna får som mål att ha en väl fungerande renhållning i det offentliga rummet vilket vi ser kommer fördjupa samverkan inom staden. Det räcker inte med att en enskild aktör anstränger sig med skadedjursbekämpning inom sitt område utan det krävs en gemensam insats.

Svenska Bostäder välkomnar avslutningsvis samordningen av kommunativa (sic) insatser och ansatserna till utveckling och innovativa metoder för olika typer av entreprenader. Särskilt förslaget om tillfälliga skadedjursprogram i samband med t.ex. schaktöppningstillstånd. Bolaget påverkas idag av schaktöppningar i närheten av våra fastigheter och skulle vi veta i förväg att detta kommer ske kan vi med god kommunikation och planering förbereda våra skadedjursentreprenörer.

Region Stockholm

Regions Stockholms yttrande daterat den 1 september 2021 har i huvudsak följande lydelse.

Region Stockholm ställer sig positiv till den handlingsplan för skadedjursbekämpning som trafikkontoret föreslagit och är positiv till samverkan dels inom men även utanför stadens ansvarsområde. Regionen kommer genom trafikförvaltningen att medverka i sådan samverkan på det strategiska och det operativa planet.

Reservationer m.m.

Trafiknämnden

Särskilt uttalande gjordes av Rikard Warlenius m.fl. (V) och Jan Valeskog m.fl. (S) enligt följande.

Vi instämmer med handlingsplanens grundläggande analys att en effektiv skadedjursbekämpning i staden kräver centralt samordnade insatser, men är inte övertygade om att de åtgärder som föreslås kommer att leda dit. Tyvärr är erfarenheten av upphandlade tjänster på området inte entydigt positiva, och det finns en risk att stora, centraliserade upphandlingar bara förstör dessa brister och problem och samtidigt avhänder politiken möjligheten att åtgärda dem. Vi menar att inriktningen framöver måste vara att stadens trafikkontor själv i växande grad övertar det centrala ansvaret för skadedjursbekämpning. Det kan men behöver inte innebära att själva utförandet kommunaliseras. Exempelvis kan en central upphandling med ramavtal ingås med flera leverantörer av tjänster som kan åtgärda problem genom avrop från förvaltningar och bolag. Det kan vara ett sätt att behålla en större del av kontrollen och ansvaret inom kommunen.

Fastighetsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Elise Karlsson (V) enligt följande.

Vänsterpartiet delar handlingsplanens grundläggande analys att en effektiv skadedjursbekämpning i staden kräver centralt samordnade insatser, men är inte övertygade om att de åtgärder som föreslås kommer att leda dit. Tyvärr är erfarenheten av upphandlade tjänster på området inte entydigt positiva, och det finns en risk att stora, centraliserade upphandlingar bara förstör dessa brister och problem och samtidigt avhänder politiken möjligheten att åtgärda dem.

Vi menar att inriktningen framöver måste vara att stadens trafikkontor själv i växande grad övertar det centrala ansvaret för skadedjursbekämpning. Det kan men behöver inte innebära att själva utförandet kommunaliseras. Exempelvis kan en central upphandling med ramavtal ingås med flera leverantörer av tjänster som kan åtgärda problem genom avrop från förvaltningar och bolag. Det kan vara ett sätt att behålla en större del av kontrollen och ansvaret inom kommunen.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Urban Emson (SD) enligt följande.

Sverigedemokraterna ser liksom förvaltningen positivt på handlingsplanen och instämmer i förvaltningens förslag på tillägg.